

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ

***Анотація.** Проаналізовано концепції публічної дипломатії та стратегічних комунікацій, досліджено ключові характеристики понять, а також визначено особливості використання інструментів публічної дипломатії та стратегічних комунікацій для підтримки та просування національних інтересів України.*

***Ключові слова:** зовнішньополітична діяльність, публічна дипломатія, стратегічні комунікації, Україна.*

***Abstract.** The article analyzes the concept of public diplomacy and strategic communications, studies the key characteristics of the both concepts, as well as features of use of public diplomacy and strategic communications instruments to support and promote the national interests of Ukraine.*

***Keywords:** foreign-policy activity, public diplomacy, strategic communications, Ukraine.*

***Аннотация.** Проанализированы концепции публичной дипломатии и стратегических коммуникаций, исследованы ключевые характеристики понятий, а также определены особенности использования инструментов публичной дипломатии и стратегических коммуникаций для поддержки и продвижения национальных интересов Украины.*

***Ключевые слова:** внешнеполитическая деятельность, публичная дипломатия, стратегические коммуникации, Украина.*

¹ Гуцал Світлана Анатоліївна – головний спеціаліст відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Постановка проблеми. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації не є новими концепціями у розвинених країнах Західного світу. Однак, і досі в науковій думці наявні суттєві розбіжності в їх інтерпретації та відсутній консенсус щодо їх принципової відмінності чи тотожності. Одна категорія дослідників розглядають ці два поняття як аналогічні, тоді як інша категорія акцентує на відмінностях. Третя категорія дослідників схильна до виокремлення одного з понять в ролі домінуючого в рамках комплексної теорії. Зокрема, багато західних практиків з питань публічної дипломатії і досі ставляться з недовірою до поняття «стратегічні комунікації» як «нововведення» в їх сфері компетенції. Наявність конфліктуючих поглядів демонструє потребу у зміцненні теоретичного базису публічної дипломатії та стратегічних комунікацій та з'ясування їх співвідношень.

Феномен публічної дипломатії має тривалу історію, а особливої актуальності в науковій думці дана проблематика набула протягом останніх 20–30ти років. Родоначальниками публічної дипломатії є США, але з часу своєї появи у 60-ті роки минулого століття дана концепція отримала належне розповсюдження. Однак, слід констатувати розходження і навіть гостре протиріччя між розвиненою практикою публічної дипломатії й основоположними науковими розробками, що узагальнювали б цю практику та слугували б дороговказами для практики.

Метою статті є аналіз концепцій публічної дипломатії та стратегічних комунікацій, насамперед їх визначень, дослідження ключових розбіжностей між поняттями, а також актуалізація даної проблематики з метою просування Україною своїх національних інтересів у сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика публічної дипломатії досліджена набагато докладніше, ніж стратегічні комунікації, передусім, завдяки таким американським дослідникам як Е. Гулліону (Edmund Gullion), К.Л. Адельману (Kenneth L. Adelman), Е. Блінкену (Antony Blinken), Дж. Даффі (J. Duffey), Дж. Крічлоу (James Critchlow), Н. Каллу (Nicholas Cull), Дж. Наю (Joseph Nye), У. Рью (William Rugh), Н. Сноу (Nancy

Snow), Х. Тачу (Hans Tuch), Ф. Тейлор (Philip M. Taylor), П. Шарпу (Paul Sharp); західноєвропейським – М. Леонарду (Mark Leonard), Я. Мангейму (J. Manheim), Я. Меліссену (Jan Melissen), Б. Хокіну (Brian Hocking), Ф. Фіске де Гувейя (Philip Fiske de Gouveia), Е. Пламрідж (Hester Plumridge) та ін.

Що ж стосується стратегічних комунікацій (на національному рівні), то тут теоретична база не така розвинена і досліджена сьогодні більше представниками т.зв. комерційного підходу. До певного часу це поняття переважно циркулювало у сферах таких галузей знань як маркетинг, менеджмент, паблік рілейшнз або політичні комунікації. Серед дослідників стратегічних комунікацій слід відзначити К. Халлахана (Kirk Hallahan); С. Бьорда (C. Bird), Дж. Фарвелла (James Farwell), П. Корніша (Paul Cornish), Дж. Ліндлі-Френч (Julian Lindley-French), К. Йорке (Claire Yorke), С. Тетемом (Steve Tatham), Ф. Тейлором (Philip Taylor), С. Джонсон (Stuart Johnson), Х. Панг (Hans Pung), Ф.Шьоном (Fletcher Schoen), К.Дж. Ламбом (Christopher J. Lamb), Д. Хольцхаузен (Derina Holtzhausen) тощо. Методологічні ж дефініції даного феномену на національному рівні містяться здебільшого у державних документах – доповідях, концепціях чи стратегіях, насамперед, Міністерств оборони чи інших державних органів (у першу чергу, США), а також міжнародних безпекових організацій (НАТО). Слід відзначити, що у більшості зазначених авторів публічна дипломатія та стратегічні комунікації ідуть у неодмінній прив'язці одне до одного. Однак ця прив'язка має досить широке поле інтерпретацій.

У вітчизняній літературі наявна достатня наукова база, яка присвячені публічній дипломатії, але здебільшого вона стосується проблем тлумачення, методологічних основ та історії: В. Королько, В. Крутько, Є.Макаренко, О. Тищенко-Тишковець, В.Ціватий тощо. В той час як тематика стратегічних комунікації представлена на сьогодні у науковому дискурсі лише поодинокі, насамперед, завдяки таким дослідникам, як Г. Почепцов, А. Баровська, О. Кушнір.

Основні результати дослідження. На сьогодні публічна дипломатія та стратегічні комунікації є невід’ємними та ефективними механізмами зовнішньої політики та національної безпеки провідних держав світу, а також міжнародних організацій і інституцій (НАТО, ЄС тощо).

Взагалі термін публічна дипломатія виник як спроба дистанціювання від негативного забарвлення феномену пропаганди. Вважається, що вперше термін «публічна дипломатія» використав у 1965 р. Е. Гулліон² у зв’язку із заснуванням при Школі права та дипломатії ім. Флетчера при Університеті Тафтс Центру публічної дипломатії ім. Едварда Р. Мерроу (*Edward R. Murrow*). На той час даний центр визначив в одній із своїх праць, що «публічна дипломатія має справу із впливом суспільних соціальних установок на формування та здійснення зовнішньої політики. Це охоплює виміри міжнародних відносин поза традиційною дипломатією... включаючи формування урядами громадської думки в інших країнах; взаємодію приватних груп та інтересів в одній країні з такими в інших... та міжнаціональний потік інформації та ідей» [11].

Згідно з визначенням Х. Тача публічна дипломатія є «процесом комунікації уряду з іноземною аудиторією, маючи на меті донести розуміння останньою своїх ідей та ідеалів, інституцій та культури, а також національних цілей та поточної політики» [10, с. 220].

Державний департамент США визначає термін «публічна дипломатія» як «програми, що фінансуються з боку уряду і які спрямовані на інформування чи вплив на громадську думку закордонних країн через публікації, кінопродукцію, обмінів у сфері культури, радіомовлення та телебачення» [13]. У ширшому розумінні публічна дипломатія у США знаходить свій вираз, насамперед, у міжлюдських контактах у рамках освітніх програм, наукових та культурних обмінів, а також у відкритому політичному діалозі. Загалом основні інструменти публічної дипломатії – це спільні публічні заходи (візити,

² Е. Гулліон – професійний дипломат та в подальшому декан Школи права та дипломатії ім. Флетчера при Університеті Тафта (Fletcher School of Law and Diplomacy at Tufts University)

семінари, конференції, прес-конференції, громадські дебати, різні проекти, дослідження, публікації, радіо-, теле-, кінопродукція тощо), покликані донести необхідну інформацію про США до світової громадськості.

Колишнє Інформаційне агентство Сполучених Штатів (USIA), до ключових завдань якого публічна дипломатія належала більше 40 років, визначало в якості її головної мети просування національних інтересів і національної безпеки США через порозуміння, інформування і впливу на зарубіжні аудиторії, а також розширення діалогу між американськими громадянами та інституціями та їх візаві за кордоном.

Після подій 11 вересня 2001 р. Сполучені Штати були вимушені констатувати наявність суттєвих проблем з власним іміджем за кордоном. При цьому з'ясувалося, що дана проблема має глобальний характер, бо навіть лідери деяких традиційних союзників США змінили стратегію поведінки, надаючи перевагу демонстративно зневажливому ставленню до Сполучених Штатів. Особливо гостро проблема постала на Середньому Сході та серед переважаючого мусульманського населення [1].

У подальшому академічна орієнтація у розумінні публічної дипломатії помітно зміщується у бік таких категорій, як взаємопорозуміння, «залученість» або «розбудова відносин». Перевага надається розумінню потреб інших держав, культур та народів, представленню власної точки хору, корегуванню хибних тлумачень та пошук сфер, в яких можна знайти спільні ідеї та цілі.

Водночас події 11 вересня 2001 р. наочно продемонстрували брак стратегічного бачення і значно ускладнили зусилля у боротьбі з терористичною мережею. Стало очевидно, що у випадку публічної дипломатії мова йшла лише про інформаційне просування політики певної держави серед зарубіжної аудиторії, а не про стратегію використання комунікації для досягнення стратегічного ефекту. Знадобилося ще 2 роки, щоб дана проблема набула концептуального забарвлення. Восени 2003 р. у своїй доповіді Консультативна група з питань публічної дипломатії в арабському і мусульманському світі [1] закликала до утворення нового офісу Білого Дому з

організації стратегічного управління й урядової координації публічної дипломатії. Однак мова про стратегічні комунікації ще не велася. У вересні 2004 року у своїй доповіді Наукова Рада Міноборони США окреслила ту важливу роль, яку відіграють так звані стратегічні комунікації, і рекомендувала кроки, які мають здійснити керівництво та агенції системи виконавчої влади у співпраці з приватним сектором для впровадження рекомендованих змін у сфері інформаційних операцій, структури і практики, щоб зробити комунікацію більш ефективною, скоординованою, послідовною та внутрішньо несуперечливою серед урядових установ відносно всеосяжних національних стратегій комунікації. У доповіді говорилося: «Нам потрібно вийти за рамки застарілих концепцій, зношених структурних моделей та соціально обумовлених ярликів. Публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, психологічні операції і відкриті військові інформаційні операції мають бути скоординовані та активовані» [6].

Тому є очевидним, що вже тоді публічна дипломатія була віднесена як один з компонентів до стратегічних комунікацій. При цьому, у Chatham House в одній з основоположних доповідей щодо даної проблематики зазначають, що публічна дипломатія належить до традиційної сфери діяльності цивільних службовців, тоді як стратегічні комунікації є переважно справою військових. [2]

Незважаючи на це, термін «стратегічні комунікації» продовжує викликати багато питань. Після вищезначеної доповіді даний термін спочатку не набув належної уваги і використовувався переважно для ніші комунікаційних програм національних урядів та військових [7]. На сьогодні стратегічні комунікації як рамкова концепція охоплюють широкий спектр цілеорієнтованих комунікативних сфер діяльності, які зазвичай реалізуються в рамках теорій зв'язків з громадськістю, маркетингу та фінансових комунікацій, публічної дипломатії, передвиборчих кампаній тощо.

Однією з перших публікацій, яка містила комплексний науковий підхід до концепту стратегічних комунікацій, але здебільшого з комерційної точки

зору, стала стаття низки авторів «Визначаючи стратегічну комунікацію» у першому випуску Міжнародного журналу з стратегічних комунікацій (International Journal of Strategic Communication) [3]. Вони визначили стратегічні комунікації «у найширшому сенсі, як цілеспрямований обмін інформацією з метою просування місії (організації)», підкресливши, що стратегічна комунікація «передбачає, що люди будуть залучені до зваженої практики комунікації в інтересах організацій, окремих випадків і соціальних рухів». Зазначені автори докладно зупинилися на концепції власне стратегії й аргументували, що бути стратегічним не обов'язково означає бути маніпулятивним поняттям, тому що практики часто вирішують, що бути всеосяжним і кооперативним є більш стратегічним і ефективним, ніж бути пропагандистським або маніпулятивним.

Згодом федеральний уряд США дав стратегічним комунікаціям своє визначення у доповіді у 2009 р.: (а) синхронізація слів та вчинків і як вони будуть сприйматися окремими аудиторіями, а також (б) програми і заходи, свідомо спрямовані на інформаційну взаємодію і взаємодію з цільовою аудиторією, в тому числі тією, що реалізується за допомогою суспільно-політичних зв'язків, публічної дипломатії та через фахівців з інформаційних операцій [4]. У цьому ж році Міністерство оборони Сполучених Штатів у своїй доповіді щодо стратегічних комунікацій звертається до «новітнього мислення», яке воно вбачає в тому, щоб об'єднати навколо поняття «стратегічні комунікації» процеси, а не набір можливостей, організацій або окремих заходів [12]. Визначення стратегічних комунікацій Міністерство наводить зі своєї Інтегрованої концепції стратегічних комунікацій [9].

Найбільшій увазі стратегічним комунікаціям на сьогодні надає НАТО, де ця сфера інституціалізована з 2007 р. (зі створенням Управління стратегічних комунікацій, призначенням його першого керівника і ухваленням незабаром в тому ж році низки важливих документів³). З тих пір НАТО

³ Зокрема, директива «Удосконалення стратегічних комунікацій НАТО» (Enhancing NATO's Strategic Communications)

постійно працює над розширенням можливостей у сфері стратегічних комунікацій. Серед визначних подій у цьому контексті стало створення Центру передового досвіду з питань стратегічних комунікацій (NATO Strategic Communications Centre of Excellence)⁴. Сьогодні Центр визначає стратегічні комунікації, як «скоординоване і належне використання комунікативних діяльності і можливостей НАТО з метою підтримки політики, операцій і діяльності Альянсу, а також в цілях просування цілей НАТО. Цією діяльністю та можливостями є: публічна дипломатія, зв'язки із громадськістю, військові зв'язки із громадськістю, інформаційні операції та психологічних операцій».

[14].

Таким чином, внаслідок аналізу наукових та документальних визначень публічної дипломатії та стратегічних комунікацій у західній теорії та практиці, можна констатувати, що більшість дослідників та експертів розглядають публічну дипломатію як складову стратегічних комунікацій. Це дає змогу зняти з порядку денного питання взаємовідносин між ними та публічною дипломатією.

Що стосується України, то до 2015 р. у науковому та експертному дискурсі було фактично відсутнє концептуальне наповнення публічної дипломатії або стратегічних комунікацій. Введення цих понять до Воєнної доктрини України чи укладання в минулому році Дорожньої карти у сфері стратегічних комунікацій між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО, на жаль, також не сприяло внесенню ясності. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації здебільшого залишаються малозрозумілими концептами навіть для органів української влади. Ще більший брак розуміння можна спостерігати у спробах тлумачення різниці між ними.

Це можна пояснити, насамперед, відсутністю в Україні протягом тривалого часу активної інформаційно-комунікативної політики, спрямованої на просування національних інтересів нашої держави за кордоном. Ці процеси

⁴ Рішення про акредитацію і активізацію Центру було ухвалене Північноатлантичною Радою 1 вересня 2014 року. Меморандуми про взаєморозуміння щодо його функціонування підписали сім держав – членів Альянсу: Естонія, Італія, Латвія, Литва, Німеччина, Польща і Велика Британія. На сьогодні вони є учасниками Центру разом з трьома державами – Нідерландами, США та Фінляндією, які виступають добровільними вкладниками.

відбувалися спорадично, не визначалися самостійною складовою державної політики, здебільшого мали реактивний характер та постійно потерпали від урядових помилок та скандалів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Як результат – Україна з початку Революції гідності стрімко втрачає свої позиції в інформаційно-комунікативному порядку денному, особливо в Європі.

Але й сьогодні більшість стратегічних документів містять згадки щодо реалізації завдань публічної дипломатії та стратегічних комунікацій досить неявно або побіжно, здебільшого у контексті необхідності утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави, підтримки інтеграції України у світовий інформаційний простір, популяризації України у світі та просування її інтересів. Примітно, що будучи одним з ключових сучасних інструментів забезпечення національної безпеки держави, публічна дипломатія та стратегічні комунікації жодним чином не закріплені у Стратегії національної безпеки України.

Чи не єдиним державним документом, який містить згадку про ці два важливі інструмента, є Воєнна доктрина. Вона визначає стратегічні комунікації як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [15].

Не зважаючи на практичні кроки в інституціалізації публічної дипломатії в 2015 р.⁵, результативність у цій сфері поки що досить помірна. У контексті створення закордонних закладів з просування міжнародного іміджу та репутації України маємо лише поодинокі випадки (як наприклад, Український культурно-інформаційний центр при посольстві України у Франції, Український інститут у Швеції). При цьому, по ініціативі створення Українського інституту станом на середину грудня 2015 з конкретних кроків можна зазначити лише проект закону.

⁵ Мова йде про створення у грудні 2015 р. у складі МЗС України Управління публічної дипломатії.

Іншою проблемою, окрім дефіциту інтенсивності комунікацій назовні, тут постає певний брак раціональності в українському політичному дискурсі. Українські зусилля мали б зосередитися в даному контексті не на переважному акцентуванні уваги на своїй ролі як жертви агресії та подальших вимогах щодо необхідності фінансових вливань. Маємо переходити на конструктивні позиції і просувати наші досягнення та власні ідеї щодо стабілізації безпекового середовища, а також можливого вкладу України у загальний мир та добробут.

Висновки. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації є на сьогодні одними з найбільш ефективних інструментів просування своїх інтересів провідними міжнародними акторами. І хоча досі в науковій думці наявні суттєві розбіжності в їх інтерпретації та відсутній консенсус щодо принципової різниці, розвиток даних концепцій та практика їх використання набирає обертів дуже швидкими темпами.

Водночас, аналізу наукових та документальних визначень публічної дипломатії та стратегічних комунікацій у західній теорії та практиці, дає дуже чітке уявлення, що публічна дипломатія є важливою та невід'ємною складовою стратегічних комунікацій. На нашу думку, цей аналіз дає підстави зняти з порядку денного питання взаємовідносин між ними та публічною дипломатією.

Зважаючи на вищевикладене, перед Україною нині постає цілий комплекс інструментальних завдань, без реалізації яких не можна говорити про ефективність провадження дієвої зовнішньої політики та просування своїх національних інтересів, особливо в умовах гібридної війни та російської інформаційної експансії. Йдеться передусім про необхідність розширення української інформаційно-комунікативної присутності у світовій громадській думці, що приведе до кращого взаєморозуміння, зростання взаємодовіри, зміцнення національної ідентичності України, а також нового позиціонування нашої держави на світовій арені.

Список використаної літератури

1. Changing Minds, Winning Peace: A New Strategic Direction for U.S. Public Diplomacy in the Arab and Muslim World // Report of the Advisory Group on Public Diplomacy for the Arab and Muslim World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/24882.pdf>
2. Cornish P. Strategic Communications and National Strategy / P. Cornish, J. Lindley-French, C. Yorke // A Chatham House Report - September 2011 – p. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/178465>
3. Hallahan, Kirk , Holtzhausen, Derina, van Ruler, Betteke, Verčič, Dejan and Sriramesh, Krishnamurthy (2007). Defining Strategic Communication, International Journal of Strategic Communication [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15531180701285244>
4. National framework for strategic communication. Report of the Federal government – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fas.org/man/eprint/pubdip.pdf>
5. The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations: монографія / Edited by Jan Melissen. – Palgrave Macmillan, January 2006. – 221 p.
6. Report of the Defense Science Task Force on Strategic Communication, (September 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.org/irp/agency/dod/dsb/commun.pdf>
7. Paul, Christopher. Strategic Communication: Origins, Concepts and Current Debates - Praeger, 2011, p. 3.
8. The Routledge Handbook of Strategic Communication. Edited by Derina Holtzhausen and Ansgar Zerfass
9. Strategic Communication Joint Integrating Concept // Department of Defence concept - Version 1.0, 07 October 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dtic.mil/doctrine/concepts/joint_concepts/jic_strategiccommunications.pdf

10. Tenscher, Jens (Hg.) Politische Kommunikation in internationalen Beziehungen: монографія / J. Tenscher, H. Viehrig . – Berlin: Lit, 2007. – 233 p.
11. United States Information Agency Alumni Association, «What Is Public Diplomacy?» Washington, D.C., updated September 1, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publicdiplomacy.org/1.htm>
12. US Department of Defense, Report on Strategic Communication, December 2009 (Washington, DC: Department of Defense, December 2009), pp. 1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stratcomcoe.org/>
13. U.S. Department of State, Dictionary of International Relations Terms, Washington, D.C., 1987. – P. 85.
14. Военна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року - № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>